

**ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ
ТА ОСОБИСТІСНО ЗОРІЄНТОВАНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ
У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ ПЕРСОНАЛУ ДЕРЖАВНОЇ
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ**

Анотація. У статті розкрито особистісно зорієнтовані технології навчання курсантів-пенітенціаріїв, висвітлено особливості організації групової роботи на практичних заняттях при вирішенні ситуацій, які максимально наближують навчання з подальшою практичною діяльністю.

Ключові слова: компетентнісний підхід, групова робота, технології навчання.

Аннотация. В статье раскрыто личностно ориентированные технологии обучения курсантов-пенитенциариев, раскрыто особенности организации групповой работы на практических занятиях при решении ситуаций, которые максимально приближают обучение с дальнейшей практической деятельностью.

Ключевые слова: компетентностный подход, групповая работа, технологии обучения.

Annotation. The article is dedicated to research of personal oriented educational technologies while teaching cadets - future penitentiary personnel. The peculiarities of group study using close-to-practice situations are carried out in the article.

Key words: competent approach, group study, educational technologies.

Актуальність теми. Освіта є процесом системного формування знань, умінь та навичок, який включає в себе викладання та учіння. В наш час існує протиріччя між обсягом актуальної професійної інформації та способами її переробки, передачі та сприйняття. Тому виникає потреба в таких особистісно орієнтованих педагогічних технологіях, в основі яких знаходився б розвиток особистості майбутнього фахівця: творче та критичне мислення, вміння аналізувати, приймати виважені рішення, взаємодіяти з колегами.

Безсумнівним особистісно орієнтованим чинником підготовки сучасного фахівця є формування у нього системного стилю мислення. На цільовому рівні цей підхід обґрунтований у працях В. Андрущенка, І.Зязюна, В. Кременя, М. Левшина, В. Лугового, Ю. Мальованого, О. Савченко, С. Сисоевої і ін.

Сформувати системний стиль мислення у майбутнього фахівця виступає однією із важливих складових професійної підготовки. Зокрема, вважається, що системне мислення дозволяє абстрагуватися від часткового та його характеристик, виявляючи, між тим, глибокі зв'язки та закономірності. Розвиток вміння простежувати такі взаємовпливи і становить основу системного мислення. Аналіз досліджень з даної проблематики [1; 6; 11; 17] говорить про те, що теоретичні та методологічні аспекти застосування особистісно зорієнтованих технологій, які дозволяють формувати системне мислення в процесі навчання як учнів, так і студентів достатньо повно висвітлено, але стосовно курсантів-пенітенціаріїв залишаються "білими плямами" питання, що стосуються особистісно орієнтованих технологій навчання та формування у них здатності до системного мислення.

Мета даної публікації: окреслити теоретико-методологічні основи щодо використання особистісно-орієнтованих технологій навчання в процесі підготовки персоналу Державної кримінально-виконавчої служби, в основі яких лежить сукупність різноманітних форм, методів та прийомів передачі професійного досвіду під час групової діяльності при розв'язанні конкретних ситуацій.

Виклад матеріалу. Зважаючи на те, що індикатором особистісно-орієнтованого навчання виступають набуті компетентності, важливим є з'ясування їх актуального набору [18; 19].

Зокрема, загальні компетентності розділені на три групи: інструментальні, міжособистісні та системні. До системних віднесено 10 компетентностей: здатність до аналізу і синтезу; здатність до організації і планування; базові загальні знання; базові знання з професії; письмові та усні комунікаційні вміння рідною мовою; знання другої мови; елементарні комп'ютерні вміння; уміння управління інформацією (здатність знаходити й аналізувати інформацію з різних джерел); здатність розв'язувати проблеми; здатність приймати рішення. Вісім міжособистісних компетентностей - здатність до критики і самокритики; здатність працювати в команді; міжособистісні вміння; здатність працювати в міждисциплінарній команді; здатність взаємодіяти з експертами в інших предметних областях; здатність сприймати різноманіття і міжкультурні відмінності; здатність працювати в міжнародному контексті; прибічність етичним цінностям. Нарешті, 12 системних цінностей визнано такими: здатність застосовувати знання на практиці; дослідницькі вміння; здатність до навчання; здатність до адаптації до нових ситуацій; здатність до генерації нових ідей (творчості); лідерство; розуміння культур та звичаїв інших країн; здатність працювати автономно; здатність до розроблення проектів та управління ними; здатність до ініціативи та підприємництва; відповідальність за якість; прагнення до успіху [18].

Крім того, дослідники визначають компетентність як інтегральну характеристику результату освіти, навчання, тобто як "поінформованість, обізнаність, авторитетність" [2; 7; 8; 9; 15].

Перевірити рівень знань, умінь та навичок, а отже і компетентності, можна за допомогою різних форм контролю (екзамен, тест, перевірка, контрольна робота тощо).

Часом, використання інтерактивних методів навчання утруднює оцінювання навчальних досягнень, а тому вироблення критеріїв оцінювання, єдиних стандартів, еталонів, зразків оцінювання та досягти повної об'єктивності в оцінюванні неможливо. Як зазначають науковці, "оцінки можуть бути номінальними (наявність або відсутність вимірювальної ознаки) або рейтингові із застосуванням рангової шкали щодо ступеня прояву набуті якості. Оцінювальні методи - співставлений, висновок, міркування, твердження, коментар авторитетного колективного або індивідуального суб'єкта щодо якості, характеру засвоєних систем цінностей - ціннісні оцінки. Кожна з даних оцінок має бути прохідною (заліковою), тобто не передбачати санкцій, крім явно небезпечних випадків" [13, с.85-86].

Зосередження під час навчання на поглибленому опануванні об'єктом учіння певної освітньої інформації і розвитку на цій основі відповідних професійних здібностей, умінь (навичок), компетентностей особистості, дозволить зменшити ризики не об'єктивності контролю досягнень. Сприяють цьому і особистісно орієнтовані технології навчання.

У психолого-педагогічній літературі досить широко висвітлені чинники особистісно орієнтованого навчання і виховання.

О. Савченко виокремлює такі ознаки особистісно орієнтованого навчання:

- зосередження на потребах суб'єктів навчання;
- забезпечення діагностичної основи навчання;
- переважання навчального діалогу;
- співпраця, співтворчість між суб'єктами навчального процесу;
- створення ситуацій вибору і відповідальності;
- турбота про фізичне та емоційне благополуччя суб'єктів навчання;

- максимальна відповідність специфіці пізнавальної діяльності суб'єктів навчання;

- стимулювання їхнього розвитку і саморозвитку [1].

Зрозуміло, що у цьому випадку зростає роль викладача, який має ефективно використовувати пізнавальні завдання для курсантів, постановку до них системних запитань, застосовувати різноманітні методи навчання, в тому числі і групові.

Застосування групових методів навчання обумовлено тим, що як зазначають науковці, "фронтальна діяльність полягає у виконанні всіма студентами під безпосереднім керівництвом викладача спільних завдань. При цьому академічна група спрямовується на роботу в єдиному темпі. Впродовж всього фронтального навчання викладач намагається згуртувати студентів, перетворити академічну групу чи підгрупу у працездатний первинний колектив, проте високої активності навчальних дій, як правило, досягти не вдається.

Доводиться констатувати, що фронтальна навчальна діяльність зорієнтована на середніх студентів. На абстрактного середнього студента розраховані її темп, об'єм і рівень складності матеріалу. Студенти з низьким рівнем навчальних можливостей за таких умов не спроможні сприйняти й осмислити матеріал у повному обсязі. Якщо ж знизити темп фронтальної роботи, то це ще більше негативно позначиться на сильних студентах. От і виходить, що від фронтальної навчальної діяльності завжди потерпає певна частина студентів. Як суттєву особливість фронтальної діяльності слід виділити те, що від навчальних зусиль одного з її виконавців не залежать результати діяльності всіх інших" [13, с. 146].

Таким чином, навчальна діяльність не може зводитись лише до фронтальної та індивідуальної роботи.

Так, зважаючи на важливість "системного світогляду" у професійній культурі фахівця, І. Зязюн зазначає: „системний світогляд конкретизується в системному мисленні як сукупність здібностей до вибудови моделей проблемних ситуацій шляхом виокремлення всіх суттєвих для інформування, фіксації і вирішення факторів, а також організацію їх в ієрархічну діяльність" [5, с. 42].

Разом з тим, недолік "фронтальної та індивідуальної діяльності" вдало компенсує групова робота, яка є спільною навчальною діяльністю невеликих за складом груп студентів ... Досягнення загальної мети навчання відбувається завдяки спільним зусиллям представників групи, які діють як єдиний суб'єкт групової діяльності, а безпосереднє спілкування студентів є одночасно і умовою, і результатом цієї діяльності" [13, с. 148].

Видатний педагог В. Сухомлинський наголошував, що потреба набувати знання найкращим чином стимулюється тоді, коли людина повинна навчити інших, надати їм допомогу у навчанні [16].

Завдяки груповій діяльності досить успішно реалізуються розвиваючі цілі навчання. Найбільший вплив діяльність у групі справляє на мислення студентів, оскільки контакти й обмін думками істотно його стимулюють і зміни характеру розумової діяльності відбуваються в таких напрямках:

- прискорюються асоціативні процеси і збільшується їх цінність;
- розширюються інтереси учасників групової роботи;
- узагальнюються й систематизуються уявлення, стимулюються аналітична й синтетична діяльність мислення [13, с.162].

Людський мозок пристосований природою до виконання кількох функцій одночасно, а контрольована волею людини складова його активності поряд чи перевищує 10% загалу [3]. Мислення, емоції, уява й інші складні процеси протікають у ньому поряд з дією механізмів обробки інформації і соціально-культурної

взаємодії - спілкування з іншими людьми [12]. Виходячи з цього, викладач може використовувати різноманітну за змістом і формами групову навчальну діяльність.

Метод розгляду конкретних ситуацій відноситься до технологій активного навчання, в основі яких лежить факт (ситуація), яка потребує аналізу, з'ясування причин протиріч, що виникли та оперативне прийняття рішень. С. Мухіна, А. Соловйова [10, с.100-101] класифікують конкретні ситуації на:

- ситуацію-проблему, коли вона є прототипом реальної проблеми. За допомогою подібної ситуації можна виробити вміння пошуку оптимального рішення;
- ситуація-оцінка, коли є прототип реальної ситуації з готовим рішенням, що пропонується і яке треба оцінити як "правильне" чи "неправильне" та запропонувати власне рішення;
- ситуація-ілюстрація, коли є прототип реальної ситуації, яка вміщена в матеріалах лекції. За допомогою подібних прикладів починається процес з використання конкретних ситуацій на практичних заняттях. Візуальна образна ситуація виробляє вміння кодувати інформацію для більш простого способу її вирішення;
- ситуація-тренінг, коли прототипи банку стандартних або інших ситуацій залежно від поставленої мети передбачають напрацювання певних вмінь. При тому ситуації поділяють на класичні (взяті з літератури або практики та штучно сконструйовані), живі ситуації (беруться з життя та описуються в тій послідовності, в якій вони відбуваються), розгляд кореспонденції (проводиться аналіз документів та формується вміння їх уважно читати, виділяти головне та другорядне та прогнозувати рішення);
- дії за алгоритмом, за інструкцією, за стандартом (вирішення уміння діяти відповідно до нормативних документів).

Все це знаходить своє відображення в навчанні курсантів та розвитку у них професійних здібностей. Наприклад, здібності розуміти мотиви поведінки засудженого, встановлювати з ним емоційний контакт, активно впливати на його моральну, емоційну та розумову сферу. Для цього, на навчальних заняттях, створюються умови, що сприяють формуванню у курсантів певного складу розуму, розвитку інтелекту, виробленню умінь та навичок, що обумовлені специфікою подальшої професійної діяльності.

Слідуючи за М. Дьяченко [4] можна виділити такі професійні вміння та компетентності, які слід формувати у курсантів під час навчання:

- аналізувати та оцінювати реальну ситуацію та зіставляти її з відповідними завданнями та цілями, застосовуючи певні методи або методичні прийоми, що дають змогу розв'язати дану проблему;
- збирати, обробляти та узагальнювати відомості про характер ситуації та фактичний стан даної проблеми відповідно до диференційованого підходу в роботі з різними категоріями засуджених; визначати умови заміни існуючих підходів, методів та методичних прийомів чи засобів виправлення на досконаліші, знаходити зв'язки даної проблеми з іншими;
- самостійно застосовувати моделі розв'язання проблеми або організувати їх реалізацію; відбирати оптимальні варіанти моделей вирішення завдань.

Напрацюванню навичок та вмінь швидкого вирішення завдань, що можуть виникати в процесі подальшої практичної діяльності курсантів в установах виконання покарань сприяє проведення практичних занять як на базі навчального закладу, так і тренування на місцевості - безпосередньо в колоніях.

Так, на практичних заняттях з пенітенціарної педагогіки та соціально-виховної роботи, що проводяться на базі Чернігівського юридичного коледжу Державного департаменту України з питань виконання покарань, курсантів ділять на

групи по 4-5 чоловік. У кожній групі призначається старший, який керує процесом обговорення та прийняття рішення за фабулою ситуаційної задачі. При тому, курсантам пропонується виступати в ролі співробітників тієї або іншої служби колонії, тобто, виконувати конкретні функції-ролі. Відповіді курсантів обговорюються в навчальній групі та коректуються з боку викладача. Такі групові заняття дозволяють розвивати у курсантів вміння раціонально використовувати час, приймаючи рішення за дуже короткий його відрізок, а також вміння вести полеміку та дискусію, відстоюючи, при тому, свою власну думку та позицію товаришів, які її сприйняли.

Висновок. Проведений аналіз сутності індивідуалізації, яку переживають курсанти за роки перебування в коледжі, показує, що навчання є особливим етапом у їхньому духовному житті, що пов'язано з пошуком свого укорінення у світі, пристосуванням до нього з напрацюванням власного кругозору, з визначенням своєї самотунності та унікальності. Період навчання - це початок становлення власного погляду на життя та індивідуального способу життя. Спілкування із викладачами, практичними працівниками на теми, що безпосередньо стосуються подальшої роботи курсантів, самостійна їхня робота з літературними джерелами, нормативними актами, учіння застосовувати ті або інші методи в роботі із засудженими - є підґрунтям формування професійного менталітету та стійкої мотивації до засвоєння нових знань в області пенітенціарії.

Перспективи подальших досліджень. Наукові дослідження, присвячені проведенню соціально-виховної роботи із засудженими [14] мають велике значення в роботі пенітенціарного персоналу і зокрема того, який задіяний в цій сфері. Однак, ці та інші дослідження торкалися здебільшого форм, методів та принципів роботи із засудженими, а відтак завдання створення сучасної системи підготовки майбутніх пенітенціаріїв на основі компетентнісного підходу потребує подальшого вирішення.

Література

1. Андрущенко В., Губерський Л., Михальченко М. *Культура. Ідеологія. Особистість*. - К: Знання України, 2002. - 578 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доповн.) / Уклад, і голов., ред. В.Т.Бусел. - К.: Ірпінь: ВТФ „Перун”, 2005.
3. Гольдберг Э. *Управляющий мозг // В мире науки*. - 2004. - №1. - С. 82 - 87.
4. Дьяченко М.И. *Психология высшей школы. Учебн. пособие для ВУЗов*. - Минск, 1991.
5. Зязюн І.А., Саган Г.М. *Краса педагогічної дії: Навчальний посібник для вчителів, аспірантів, студентів середніх та вищих навчальних закладів*. - К.: Українсько-фінський інститут менеджменту і бізнесу, 1997. - 302 с.
6. *Енциклопедія освіти / Акад пед наук України, головний ред В.Г. Кремень* - К.: Юрінком Інтер, 2008 - 1040 с.
7. Луговий В.І. *Державна політика і управління в освіті // Десять років становлення (досвід досліджень, розробок і впроваджень у сфері державного управління)*. - К: Вид-во НАДУ, 2005.
8. Луговий В. І. *Тенденції розвитку педагогічної освіти в Україні: Автореф. дис. ... д-ра пед. наук. 13.00.01 / Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України*. - К, 1995.
9. Луговий В. І. *Управління освітою: Навч. посібник для слухачів, аспірантів, докторантів спеціальності „Держ. управління”*. - К.: Вид-во УАДУ, 1997
10. Мухина С.А., Соловьёва А.А. *Современные инновационные технологии обучения*. - М.: ГЭОТАР-Медиа, 2008. - 360 с.
11. *Педагогічні технології (монографія за ред. С. О. Сисоевої)* - К.: Віпол, 2001. - 502 с.
12. *Основы психологии: Учебник для студентов ВУЗов /под ред. О.В.Киричука/*. - К.: Лыбидь, 1995.
13. *Психолого-педагогічне проектування особистісно орієнтованих технологій навчання і виховання у вищих навчальних закладах: Монографія / За заг. ред. В.П. Андрущенка, В. І. Лугового*. - К.: „Педагогічна думка”, 2008 - 253 с.

14. Синьов В.М., Радюв Г.О., Кривіша В.І., Беца О.В. Педагогічні основи ресоціалізації злочинців. - К: МП "Леся", 1997. 272 с.
15. Словник іношомовних слів/За ред. чл.-кор. АН УРСР О.С.Мельничука. - К.: Гол. ред. Укр. рад. енци., 1977.
16. Сухомлинский В.А. Мудрая власть коллектива / Методика воспитания коллектива. - М.: Молодая гвардия, 1975. - 239 с.
17. Формирование системного мышления в обучении / Под ред. З.А. Решетовой. - М.: Юнити - Дана, 2002. - 344с.
18. Gonzalez J. and Wagenaar R. Tuning methodology // Tuning General Brochure. English version. - <http://tuning.unideusto.org>. - 2007.
19. Villa A., Gonzalez J., Auzmendi E., Bezanilla M.J. and Laka J.P. Competences in the teaching and learning process // Tuning General Brochure. English version. - <http://tuning.unideusto.org>. - 2007.

УДК 371.134:81

І.Й. ХАЛИМОН

РОЛЬ РЕФЛЕКСІЇ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ З ДРУГОЇ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «ІНОЗЕМНА МОВА»

Анотація. У статті визначається сутність рефлексії, окреслюється її роль у формуванні професійної компетентності майбутнього вчителя з другої спеціальності «іноземна мова» та пропонуються шляхи її розвитку в процесі підготовки із зазначеного фаху, зокрема - в курсі «Теоретичний курс англійської мови».

Ключові слова: майбутній учитель, професійна компетентність, друга спеціальність «іноземна мова», рефлексія.

Аннотация. В статье дается определение сущности рефлексии, очерчивается её роль в формировании профессиональной компетентности будущего учителя по второй специальности «иностранный язык» и предлагаются пути ее развития в процессе подготовки по упомянутой специальности, в частности - в курсе «Теоретический курс иностранного языка».

Ключевые слова: будущий учитель, профессиональная компетентность, вторая специальность «иностранный язык», рефлексия.

Annotation. The article deals with reflection and its role in the process of formation of a future teacher's professional competence in the second specialty «foreign language». The author outlines some ways of developing reflection in the process of professional training, specifically in the course «Theoretical course of the English language».

Key words: future teacher, professional competence, second specialty «foreign language», reflection.

Постановка проблеми. У зв'язку з поширенням у сфері освіти і, зокрема, у галузі професійної підготовки майбутнього вчителя, компетентнісного підходу, метою підготовки майбутнього вчителя є формування у нього професійної компетентності з обраного фаху. У процесі наукового пошуку було визначено, що професійну компетентність майбутнього вчителя з другої спеціальності «іноземна мова» можна тлумачити як інтегральне особистісне новоутворення, що включає ціннісно-мотиваційний, когнітивно-операційний, особистісний і рефлексивний компоненти, які забезпечують здатність ефективно виконувати професійні обов'язки вчителя іноземної мови [6]. На процес формування професійної компетентності впливає низка чинників, важливе місце серед яких належить рефлексії.

Як засвідчує **аналіз останніх досліджень**, рефлексія як явище віднедавна привертає пильну увагу психологів і педагогів. Здійснюються дослідження реф-